

Roman Vodeb

Thanatos ali kastracija?!

Izvleček

Pri tematiziranju tekmovalnosti – torej (starogrškega) agona – kot inherentnem delu športa, je dobro pogledat onstran te bistvene komponente športa. Res je, pri »starem Freudu« bi verjetno morali v kontekstu tekmovalnosti, posebej tiste v borilnih športih, govoriti o gonu smrti, torej o destruktivnem gonu, Thanatosu. Vendar pa je »mladi Freud« s konceptom Ojdipovega kompleksa in kastracije zastavil bistveno bolj produktivno teoretsko smer, ki se ji splača slediti – tudi pri razumevanju in interpretaciji športa, še posebej borilnega. Tudi za razumevanje razlik v športu glede na spol je bistveno bolj produktiven koncept Ojdipovega in kastracijskega kompleksa, ki sta izvorno povezana z anatomijo genitalij. Starogrški agon v resnici in v osnovi pomeni konfliktnost, kar v prvotni Freudovi konceptualizaciji človekovega duševnega aparata gravitira k fenomenu kastracije kot inherentnemu delu Ojdipovega kompleksa. Šele »stari Freud« je pod vplivom I. svetovne vojne človekovo agresivnost/destruktivnost pripisal Thanatosu, libido pa umestil v Eros. V svojem dokaj »ohlapnem« spisu iz leta 1915 »Aktualna razmišljanja o vojni in smrti« – potem kot je bil pod vplivom začetka I. svetovne vojne – je Freud že nakazal nagnjenost k verjetju, da obstajata dva temeljna gona, kar je konceptualno razvil šele v svojem spisu »Onstran načela ugodja« leta 1920. Nezavedno željo (po uboju, smrti) sicer omenja, vendar ni ekspliciten, niti je ne poveže z ubojem očeta oziroma njegovo kastracijo, kar dokaj eksplicitno spelje že leta 1913 v »Totem in tabu«.

Ključne besede: šport, psihoanaliza, tekma, thanatos, kastracija

■ Psihoanalitična teorija/interpretacija športa

Za Freuda je bila vojna dejanje agresije, ki je začuda ni eksplicitno pripisal kastracijskemu kompleksu, bolje rečeno (moški) kastracijski bojazni/strahu. Tega ni naredil oziroma teoretsko speljal niti pozneje v pismu Einsteinu »Zakaj vojna?«. Ko Freud leta 1915 govori o agresiji, sprva zgolj postransko omenja vojno. Vojna naj ne bi bila kakšen poseben *dokaz* agresije. Dokazov za obstoj inherentne agresivnosti je dovolj v vsakdanjem življenju. Vojna je za Freuda le eno izmed *dejanj* agresije – le način, kako se agresija manifestira in konkretno izvede. Freud pa pravi – v času, ko je koncipiral destruktivno-agresivni gon smrti (Thanatos) –, da je dejanje agresije veliko. To seveda drži in prav borilni športi bi lahko bili svojevrsten dokaz, da Thanatos – če pač pristanemo na diadno konceptuali-

Thanatos or castration?!

Abstract

When we are thinking about competitions as an essential part of sport, it is good to go beyond sport competitions as such. With 'old Freud' we would probably have to talk about the dead instinct or Thanatos. But with Oedipus complex Freud give us much better approach to interpret sport. Castration as essential part of Oedipus complex and the anatomy of genitals give us possibility to deeper understand aggression in sport.

Keywords: sport, psychoanalysis, competition, thanatos, castration

zacija duševnosti (Eros-Thanatos) – obstaja sam po sebi. No, po mojem mnenju niso.

Šport je, izvorno gledano, poosebljen (starogrški) agon, konfliktnost oziroma prepirljivost, torej tekmovalnost. Ravno tekmovalnost – laičen izraz bi bil tudi »testosteronskost« – pa je sinonim za šport (ki je, mimogrede rečeno, tudi moškega spola). Prizorišče, kjer domuje in se transparentno dogaja tekmovalnost, pa je tekmovališče – pri borilnih športih preprosto RING. Športno tekmovališče (ring) je privilegirano mesto (*par excellence*), kjer se izvaja *simbolna kastracija*. Simbolno kastracijo izvajajo »odrasli Ojdipi«, ki so kot »mali Ojdipi« skušali premagati svojega (infantilno) nepremagljivega očeta, ki jim je celo otroštvo kradel njihovo mam(ic)o. Športni tekmeči niso nič drugega kot večno nepremagljivi simbolno vrnjeni ojdipski očetje, ki jim mali Ojdipi nikoli niso mogli

Vir fotografije: <https://www.foxsports.com.au/ufc/nate-diaz-tells-conor-mcgregor-you-didnt-even-win-after-close-ufc-202-battle-squares-rivalry/news-story/d1f6e176841cf2fdef1e50a003e37d13>

do živega in ki so jih globoko v sebi – podprto z Onim oziroma libidom – hrepeneče želeli likvidirati, torej jih (simbolno) kastrirati.

Kastracija je, za razliko od Thanatosa, vendarle psihološki fenomen, ki je v propedeutičnem smislu množično sprejet; verjetno prav zaradi inherentne navezave na Ojdipov kompleks. Thanatos pa vendarle ni postal koncept, ki ga bi psihološko-psihoterapevtska stroka sprejela za svojega (izvisel je tudi Eros – še vedno se uporablja koncept libida in libidinalne ekonomije).

Thanatos kot samostojni gon smrti (destruktivnosti in agresivnosti) je mogoče legitimno zavreči zato, ker je vse, kar gravitira k Thanatosu, mogoče razložiti skozi fenomen *kastracije*. Še več – če bi morali Thanatosu pripisati spol, bi rekli, da gre za moško domeno, za »testosteron«. In res je, moški so v osnovi in večinoma bolj agresivni, destruktivni, vsaj manifestno; in točno to razlikovalno dejstvo je v prid fenomenu kastracije. V vojnah sodelujejo moški, borilni ring je večinoma in izvorno moški – falična tekmovanja so domena moških, ker je pač narava *kastracijskega kompleksa* radikalno različna glede na spol. Dečki oziroma moški so kastratilbilni, deklice oziroma ženske pa ne. Se pa ženske tekmovalno obnašajo na (narcističnem) področju telesne lepote – po pravljici paradi-gmi: »Ziralce, ziralce na steni povej, katere je najlepša v deželi tej.« Telesni narcizem je nasledek pravilno razrešenega Ojdipovega in/ oziroma kastracijskega kompleksa pri deklici. Pri dečkih pa je nasledek pravilno razrešenega Ojdipovega in/ oziroma kastracijskega kompleksa prav tekmovalnost, borbenost, agresivnost, »testosteronekost« – torej nekaj, kar bi na prvo žogo lahko takoj pripisali Thanatosu. Vendar je to (po moji psihoanalitični percepciji) na nek način nesmiselno.

Je pa še nekaj, kar sodi v paket pravilno razrešenega Ojdipovega kompleksa – to pa je močan Nadjaz, torej moralna razsodnost, iz katere se napaja tudi *fair play*, brez katerega ne bi bilo športa. Če bi že pristali na obstoj destruktivnega gona, ni razum tisti, ki ga nevtralizira, ampak Nadjaz. Prav moralna razsodnost je tista, ki mora nevtralizirati vso tisto »onojevske« , torej živalske – vključno z agresivnostjo in pohoto – kar je Freuda napeljalo na idejo destruktivnega gona smrti (Thanatosa). Res pa je, da če bi s kakšno multivariantno statistično metodo skušali človekovo obnašanje zreducirati na dva faktorja, bi (res) dobili nekaj na ljubezen nanašajočega (Eros) in nekaj destruktivno agresivnega (Thanatos). Vendar se da ta dva faktorja interpretirati tudi znotraj prvotnega Freudovega koncepta, torej *načela ugodja*. Iz Freuda se je mogoče naučiti eno najbolj bistvenih tendenc, ki obvladuje človekovo psihično doži-

vljanje, to je pač *ugodje*. In šele, ko človek – ali otrok (»polimorfni perversnež«) – ne more uživati, postane agresiven. Agresivnost je v prvi vrsti posledična kategorija in ne samostojni gon, kar je proti koncu življenja in pod vplivom I. svetovne vojne, pozneje pa tudi preteče II. svetovne vojne, trdil Freud. Banalno rečeno: človek postane v svojem obnašanju agresiven šele refleksno in posledično takrat, ko mu ni (več) prijetno – ko ni zadoščeno načelu ugodja.

V tem kontekstu pa je potrebno imeti v vidu še eno posebnost. Namreč: vsaka otrokova *frustracija*, ki ni v sinergiji z *načelom ugodja* – in teh je v otroštvu veliko – se kot vedenjska paradigma vgravira v človekovo obnašanje kot nekakšna »prisila ponavljanja«. Človek je lahko v odraslosti agresiven tudi zato, ker je kot otrok ponotranjil določeno agresivnost skozi infantilno frustracijo. Zato najbolj krvoločni borci v športnih ringih svojega športa – torej pretepanja – ne bi mogli z afiniteto – torej z užitkom – doživljati, če ne bi imeli te svoje izvirne (in potlačene) infantilne frustracije/travme. Zato: noben/nikakršen Thanatos ni (pred)pogoj agresivnosti! In ko so znanstveniki – kolikor se pač to da – skušali dokazati nekatere Freudove koncepta, so ugotovili, da sta *Ojdipov kompleks* z nanj navezujočim se fenomenom *kastracije* veliko bolj realna, kakor agresivnost (kot samostojni gon, Thanatos).

Šport v osnovi predstavlja poosebljeno *sublimacijo*. Z določenega (ožjega) vidika lahko rečemo, da se sublimira agresivnost, v (naj) širšem smislu pa se sublimira, torej deseksualizira (manifestna) seksualnost. Agresivnost je namreč posledična, torej podrejena seksualnosti. Najmanj sublimirana je agresivnost prav v borilnih športih, kjer borci kar precej načrtno in neusmiljeno tepejo/pretepajo svojega nasprotnika. Ponekod – npr. v »K 1« ali »*ultimat fight*« (v kletkah) – je videti, kot da bi se borca hotela medsebojno ubiti. In smrtne žrtve so se v borilnih ringih že dogajale – najbolj pogosto verjetno v boks, ki je kot borilna športna panoga najbolj uveljavljena in najbolj množična. Ostali kontaktni športi (karate z vsemi svojimi derivati, judo, rokoborba ...) so bistveno bolj »kultivirani«, torej sublimirani – več je pravil, več manifestacije mišične moči in koordinacijske spretnosti ter manj neposredne krvoločne agresivnosti z latentno tendenco uboja, torej *simbolne kastracije* svojega (športnega, torej simbolno seksualnega) nasprotnika.

To da se v ringu znajdejo tudi ženske, pa je paradoks *par excellence*. Narava *kastracijskega kompleksa* je pač takšna (in logična), da ženske medsebojno tekmujejo v telesni in obrazni lepoti. Če pa dekleta/»fantinje« oziroma ženske/»moškinje« kot borke bojujejo na faličen način, v teoretskem smislu pomeni, da se *zgledujejo po moških*, ne pa da so bolj podvržene destruktivnemu gonu (Thanatosu). *Zgledovanje po moških*, katerega inherentni del je *zavidanje penisa*, je seveda logično glede na *napačno/nepravilno razrešen Ojdipov in/ oziroma kastracijski kompleks*. Paradoks temelji na dejstvu, da je sama borka (ženska) *nekastratilbilna*, niti svoje tekmičice *ne more simbolno kastrirati*. Kot zmagovalka posledično tudi nima posebne libidinalne bonitete, kakršne imajo moški (iz te paradigme so seveda izvzete lezbijke, ki jih v borilnih športih seveda ne manjka). Ta paradigma velja za celoten šport. Namreč: *zmagovalci imajo apriorni privilegij v ženski želji, zmagovalke pa ne* – prej obratno (torej simbolno kastracijsko pretijo moškemu in jih splašijo v libidinalnem smislu). Športni in tudi katerikoli drugi zmagovalci si za/kot nagrado izborijo libidinalno naklonjenost (heteroseksualnih) žensk. Podobna paradigma je tudi v vojni. Vojski si pogosto kar nasilno – in to je paradigmatična značilnost mnogih/vseh vojn – prisvojijo nasprotnikove ženske in jih množično posiljujejo. Posilstva so (ob zloglasnih »povojnih pobjah« poražencev) torej

eden od temeljnih atributov domala vseh vojn; posiljujejo seveda moški/vojaki, žrtve pa so (neformalne) žen(sk)e poraženih moških/vojakov ...

V tej zvezi naj omenimo nemško beseda za vojno »Krieg«, ki izvira iz »kriegen«: pridobiti, zajeti, prisvojiti (npr. žensko). Beseda »verwirren«, ki jo moramo povezati s »kriegen«, pomeni zmešati, osupniti. V tej etimološki verigi je pomembna še starogrška beseda »eris«, ki je povezana s psihološkim motivom vojn. Namreč – ravno trojanska vojna se je (po Homerju) začela, vodila in bila/vojskovala zaradi spora, ki ga ni napajala kakšna uničevalnost (agresivnost, destruktivnost), ampak libido oziroma Eros. Manifestni vzrok oziroma povod zanjo je bila ugrabitev, bolje rečeno pobeg (lepe) Helene, žene špartanskega kralja Menelaja, s sinom trojanskega kralja Priama, s Parisom. V tej mitologiji pa je ključno vlogo (v latentnem ozadju) vendarle imela boginja Erida/Eris (boginja prepira, konflikta in nesloge/nesoglasja) (Lešnik, 2015). Ta vojna paradigma je podobna športnikovi fantazmi, ki se pogosto tudi realizira: »Kot zmagovallec imam (neformalno) pravico do tistih žensk, ki si jih najbolj želim – torej lepotic!« In (heteroseksualne) ženske, torej tudi lepotic, si zmagovalce tudi želijo (izjema so lezbijke) – bistveno bolj kot kakšne (časne) poražence (četudi so oziroma bi bili, fizično, obrazno ali/in telesno »lepi«).

Koncept *kastracije* se v povezavi z *Ojdipovim kompleksom* veliko bolj kot Thanatos v tem kontekstu ponuja kot odgovor na domala vsa športna, torej športološka vprašanja. Osvežimo si spomin: Ojdipov kompleks je psihološki fenomen, ki zaznamuje vsakega otroka – dečka na radikalno drugačen način kot deklico. Deček v falični fazi (pri približno treh letih), ko misli na anatomijo genitalij – svojih (moških) in nasprotnega spola (ženskih) – največji del svojega ugodja doživlja v povezavi s svojim prvim ljubezenskim objektom (mamo). Hkrati pa dobršen del svojih negativnih (libidinalno investiranih) misli, torej čustev, sovražno naperi proti svojemu tekmečku za mater, proti očetu. Na očeta je neobvladljivo, torej bolešno ljubosumen – hkrati pa se v odnosu do očeta zdi nemočen, premagljiv in kar je še najhujše *kastratibilen*. Ravno v odnosu do nezavednega miselnega premlevanja svoje kastratibilnosti – pač v povezavi z ženskim genitalnim oziroma (njenim) mednožnim »ničem« (deklica/ženska je za dečka (že) kastrirano bitje brez spolnih organov) ... Dečkova *ojdipalna kastracijska bojazen* se skozi številne obrambne mehanizme transformira – najpomembnejša je *potlačitev* – in se v obliki agresivnosti vrne v puberteti oziroma je skozi celo moško življenje prisotna. **In natančno to je bistvo športa kot psihološkega, sociološkega in antropološkega fenomena.** Domala vsa (»zdrava«) moška tekmovalnost (»testosteronskost«, borbenost, napadalnost, agresivnost, krvoločnost, protestnost ...) se v bistvu (in načeloma) napaja iz te *potlačene jeze do ojdipskega očeta* (kot tistega, ki mu »krade« mamo – otrokovo temeljno »prinašalko ugodja«). V športološkem smislu je treba ob tem dodati, da **je mogoče šport razumeti – ga interpretirati – zgolj in samo skozi psihoanalizo!**

Za vse te novodobne krvoločne boje v ringu (in kletkah) pa se zdi, da klasična (normalna) *ojdipalna frustracija* vendarle ni dovolj. Frustracija – beri: (kronična) infantilna travma – mora biti še večja, domala neobvladljiva. Za nekatera indijanska plemena se je vedelo, da so najbolj krvoločne borce vzgajali na poseben način – tako, da so doječe matere odtegovalle svoje sinove (še kot dojenčke) od »dobre dojke«; na ta način so jim povečali – vsaj upali so in v to tudi verjeli – agresivnost, napadalnost, neustrašnost, sadističnost ...

In ne nazadnje – da bi razumeli vso to neustrašnost (popadljivost, »testosteronskost«, borbenost, napadalnost, agresivnost, krvoločnost ...) najboljših borcev v vseh teh športnih ringih, bi bilo dobro proučiti njihovo otroštvo, takratne frustracije – ker: ojdipalna zagotovo ni (bila) dovolj. Začnemo lahko pri našem (v internat pah-njenem) Dejanu Zavcu ali pa »železnem« (in spolno zlorabljenem) Miku Tysonu. No, razumevanje žensk v borilnih športih pa je sploh poglavje zase – primerno za tematiziranje na kakšnem psihiatričnem ali psihoterapevtskem kongresu ali simpoziju.

■ Literatura in viri

1. Freud, S. (1987). Onstran načela ugodja (1920). V *Metapsihološki spisi*. Ljubljana: SH/ŠKUC.
2. Freud, S. (2007). Aktualna razmišljanja o vojni in smrti (1915). V *Spisi o družbi in religiji*. Ljubljana: Analecta.
3. Freud, S. (2007). Totem in tabu (1912-1913). V *Spisi o družbi in religiji*. Ljubljana: Analecta.
4. Freud, S. (2007). Zakaj vojna? (1932-1933). V *Spisi o družbi in religiji*. Ljubljana: Analecta.
5. Lešnik, B. (2015). Eros vojne in Tanatos miru. (str. 17–24). V Meden Klavara, V. in Korenjak, R. (ur.). *Zbornik – Mir in Vojna*. Ljubljana: SDSA & Fondacija Pot miru.
6. Vodeb, R. (2001). *Šport skozi psihoanalizo*. Trbovlje: FIT.
7. Vodeb, R. (2011). *O spolu*. Trbovlje: FIT.

Mag. mag. Roman Vodeb, prof. šp. vzg.
roman.vodeb@guest.arnes.si